

KISS J. LÁSZLÓ

Az Elysée-szerződés – történelmi visszapillantás 50 év után

MKI-TANULMÁNYOK

A Magyar Külügyi Intézet időszaki kiadványa

Kiadó:

Magyar Külügyi Intézet

Szerkesztés és tördelés:

Tevelyné Kulcsár Andrea

A kiadó elérhetősége:

H-1016 Budapest, Bérc utca 13-15.

Tel.: +36 1 279-5700

Fax: +36 1 279-5701

E-mail: titkarsag@hii.hu

www.kulugyiintezet.hu

www.hii.hu

© Kiss J. László, 2013

© Magyar Külügyi Intézet, 2013

ISSN 2060-5013

BEVEZETŐ

Az 1963. január 22-én aláírt Elysée-szerződés értelmezésének kulcsa az 1945 utáni francia és német belpolitika, valamint a két- és sokoldalú kapcsolatok kontextusában, illetve politikai narratíváiban rejlik. A szerződés elsősorban a két államférfi, Charles de Gaulle és Konrad Adenauer közötti fokozatos közeledés eredménye volt, bár azt 1958-ig aligha lehetett szimmetrikusnak nevezni. E politikusok életcéljának részévé vált az „ösellenségnek” számító két ország közti megbékülés; olyanira, hogy a multilaterális európai tervek kudarca ellenére is késznek bizonyultak egymással a bilateralizmus kialakítására. Mindez egy sajátos paradoxon kifejeződése volt, mert bár a szerződés kezdetben egy kudarcra felérő start volt, és a kortársak közül számosan már múlt időben beszéltek róla, az mégis saját szimbolikát fejlesztett ki, s azt a két állam vezető tudatosan ápolták. Reims, Ludwigsburg és Verdun a megbékülés emlékhelyeként került be az évkönyvekbe. A német–francia kapcsolatok kiépülő rendszere a megbékülés és az emlékezéskultúra jelképévé, a két ország együttműködése az integráció motorjává vált, jóllehet a szerződés számos pontja máig sem teljesült. A kapcsolatok intézményesülése – a kormányzati és miniszteri szinten végbemenő konzultációktól a városok partneri kapcsolatáig, a politikai elitektől a társadalmak közötti cserekapcsolatokig – volt az a tényező, amely a szerződést élettel töltötte meg, és a német–francia viszonyt sajátos öndinamikát kölcsönzött, s ezzel azok természetét megváltoztatta. A kapcsolatok intézményesülésének meghatározó szerepe volt abban, hogy az egymástól eltérő kül-, gazdaság- és biztonságpolitikai felfogások ellenére a német–francia bilateralizmus folytonossága fennmaradt, és az együttműködés az európai integráció fenntartásában és előrehaladásában időről időre legitimitást nyert.

Az Elysée-szerződés világosan jelezte a bilaterális kapcsolatok alapvető ambivalenciáját: míg Konrad Adenauer azt a célt követte, hogy a német–francia megbékülés ügyét megszilárdítsa, de Gaulle számára – bár alapvetően őt is ez motiválta – legalább olyan fontos volt az is, hogy Európának az Egyesült Államokkal szembeni emancipációjának ügyét – francia vezetéssel – előmozdítsa. Ez az ambivalencia tükröződött abban a preambulumban, amelyet a német parlament a ratifikációs eljárás során, 1963. június 15-én egyoldalúan a szerződéshez csatolt. Ám e preambulummal de Gaulle számára a szerződés elvesztette értelmét, mivel az – az ő szándékával szemben – a bipoláris világrendszer *status quo*-ját erősítette meg, és lehetetlenné tette, hogy de Gaulle megkérdőjelezze az Egyesült Államok európai dominanciáját. Ezzel az Elysée-szerződés eredeti francia céljai a messzi jövőbe tolódtak, és de Gaulle elnökségének végéig a német–francia viszony feszültségekkel teli volt. A kialakult helyzet a német külpolitikában szinte megoldhatatlan feladatot jelentett, mivel „megfelelő távolságot” tartani a francia és az amerikai szövetségesektől, azaz szívélyes kapcsolatot ápolni Franciaországgal anélkül, hogy azzal az Egyesült Államok európai érdekeit veszélyeztetné, úgyszólván a kör négyesítésével ért fel. A két országnak sikerült záróvonalat húzni az ellenségeskedéstől terhes múltbeli viszonyuk végére, és ezzel alapot teremteni együttműködésükre.

Ám még ha együttműködésük az európai integráció előrehaladásában legitimitást is nyert, külpolitikájuk nem azonos irányban haladt.

AZ ADENAUERI KÜLPOLITIKA OPCIOS DILEMMÁI

A második világháború után kialakult geopolitikai helyzetből a Szövetségi Köztársaság külpolitikája számára három meghatározó opció következett, amelyek egyidejű nyitva tartása és kiegyensúlyozása a bonni államreazon fontos követelménye volt. Azaz (elsősorban Párizs irányába) az európai integrációt képviselő európaizmus, (Washington és London felé) a NATO-ban intézményesült atlantizmus, valamint az újraegyesítés alkotmányos célját szem előtt tartó Németország-politika érdekeinek egyidejű érvényesítése volt a legfontosabb elvárás, valamint az e politikákkal összefüggő célok és eszközök összeegyeztethetősége. Más szavakkal mindez azt jelentette, hogy a Szövetségi Köztársaságnak egyidejűleg jó „atlantinak”, jó „európainak” és az egyesülési politikát illetően a „német érdekek” megbízható képviselőjének kellett lennie.

Az első kancellár, Konrad Adenauer államférfiúi leleményessége egyfelől abban jutott kifejezésre, hogy képes volt a Szövetségi Köztársaság valójában nem létező szuverenitásáról olyan módon lemondani, hogy azért cserébe valódi szuverenitási jogokat kapott az európai integráció folyamatában. Másfelől pedig az 1950-es évek végéig sikerült neki az eminens német érdekeket – jelesül az újraegyesítés kérdését – a nyugati nagyhatalmakkal a saját érdekeikként, s ezzel a nemzetközi politikai napirend prioritásaként is elfogadtatnia. Ez a politika, Otto von Bismarck és Gustav Stresemann külpolitikáinak hagyományaira emlékeztetően, a nemzetközi rendszer „germanizálásával” volt egyenértékű, mivel a kelet–nyugati konfliktus alapvető problémái a németkérdéssel kerültek juktimba, és ezzel az előbbi napirendje az utóbbi előzetes megoldásától vált függővé.

Adenauer az 1950-es években és a következő évtized elején határozottan az amerikai irányvonalat erősítette, amikor a német külpolitika opciói közötti ellentétek összeegyeztethetetlennek bizonyultak. Ez különösen érvényes volt azokra a biztonságpolitikai kérdésekre, amelyek a politikai napirendet alapvetően meghatározták. Ezzel egyidejűleg azonban az ötvenes évek közepe óta – ha a francia politikával szemben kevésbé feltűnően is – Adenauer azon törekvése is megmutatkozott, hogy az amerikai hegemoniát a kontinentális európai partnerek szerepének aktiválásával ellensúlyozza. 1958 és 1961 között már szaporodtak annak a jelei, hogy de Gaulle kész a német–francia együttműködésre, ám Adenauer még mindig az Egyesült Államok mellett döntött, amikor a NATO-n belüli amerikai védelem és egy német–francia (vagy német–kontinentális európai) különleges viszony lehetőségei között kellett választania, jóllehet ugyanakkor minden erőfeszítést megtett a nyugati nagyhatalmak közötti érdekek összeegyeztetésére. A világos irányváltás az adenaueri politikában 1962–1963-ban következett be, amikor a német politika súlypontja erősebben Franciaország irányába tevődött át, és a kancellár Nagy-Britanniával és az Egyesült Államokkal szemben vállalta a konfliktus kockázatát is az angol közös piaci belépés kérdésében.

Ez a változás korántsem volt előzmények nélküli. Adenauer Franciaország iránti szimpátiája még a vilmosi birodalom korszakára, Kölni polgármesterségének idejére nyúlt vissza. A kancellár később, az 1950-es években bizalmas viszonyt tartott fenn olyan francia államférfiakkal, mint Pierre Mendés France és Guy Mollet. A német–francia kooperáció fontos alapjai már de Gaulle 1958. évi hatalomra jutása előtt megvoltak. Adenauer ugyan kezdetben bizalmatlansággal fogadta de Gaulle-t, tartott az orosz–francia szövetség újraéledésétől, és azt is tudta, hogy a francia elnök a második világháborút követően nem a németbarát politikájáról volt ismert. Mindehhez társult, hogy a francia elnök a szupranacionális struktúrákkal szemben a „hazák Európájáról szóló elképzelés” elkötelezettje volt. Egy kiváltságos német–francia viszony ezért 1958-ban még aligha lehetett napirenden.

Ám ez a helyzet megváltozott, különösen akkor, amikor de Gaulle az 1961. évi berlini válság alatt az Egyesült Államok ellenében szilárdan Bonn álláspontját támogatta, és a szovjet zsarolási kísérletekkel szemben is eltökéltségének adott kifejezést, amit Adenauer nagyra becsült. A tábornok Európára vonatkozó elképzelései feszültségekhez vezettek, ám a két politikai vezető 1960. júniusi, Rambouillet-ban történt találkozásánál sikerült a kancellár aggodalmait mérsékelni. De Gaulle egy európai politikai unió és egy német–francia tengely megteremtése mellett tört lándzsát, ami Adenauer részéről már csak azért is nyitott fülekre talált, mert a McNamara-doktrína meghirdetését követően a kancellár Kennedy elnökhöz fűződő viszonya észrevehetően megromlott. Adenauer a Washington által meghirdetett „rugalmas reagálás” stratégiáját az amerikai biztonsági garanciák gyengülésének tekintette.¹ A keletkezett feszültségeket Párizs a saját céljaira használta fel, és az európai politikai unió megteremtésére irányuló Fouchet-tervek² kudarcát követően, 1962 szeptemberében a francia elnök a Szövetségi Köztársaságnak egy olyan memorandumot

1 Vö.: Eckart Conze: *Die gaullistische Herausforderung. Deutsch–französische Beziehungen in der amerikanischen Europa-Politika, 1958–1963*. München: R. Oldenbourg Verlag, 1995. 202–260. o.

2 De Gaulle francia elnök 1960. május 9-én javaslatot tett az EGK-államok politikai területen megvalósuló rendszeres és intézményesített együttműködésére. Az állam- és kormányfők 1961. július 18-i bonni konferenciáján egy sor alapvető határozatot hoztak meg, miután a Fouchet-terv megvalósítására egy kormányképviselőkből álló bizottság már előmunkálatokat végzett. Az „Európai népek uniójának” a megalapítását célzó dokumentumot az elnökéről elnevezett Fouchet-bizottság 1961. november 2-án tette közzé. A cél az európai államok felbonthatatlan uniójának a megalapítása volt, amelynek részét kellett képeznie a közös külpolitikának, a tudományos-kulturális területen történő együttműködésnek, sőt egy közös védelempolitikának is. De Gaulle „hazák Európája” elképzelése értelmében azonban a terv integracionista elemei kevésbé voltak kimunkálva, s ezért nem véletlen, hogy a többi tagállam változtatási javaslatát ebbe az irányba mutattak. A konföderális szerződéstervezet legfelső szervként a kormányfők tanácsát nevezte meg, amelyet egy politikai bizottságnak kellett támogatnia. Az EGK-bizottsággal ellentétben ennek a szervezetnek a mindenkori külügyminisztériumok magas rangú tisztviselőiből kellett volna összetevődnie. A minden negyedik hónapban ülésező kormányfők tanácsa számára az egyhangúság elve volt a követendő; parlamenti elemként Fouchet egy Európai Parlamenti Közgyűlés létrehozására tett javaslatot, amely tisztán tanácskozási funkcióval bírt volna. A többi öt tagállam a tervnek az integráció további elmélyítésére irányuló elemeit – például a kormányoktól független főtítkárság létesítését –, valamint az európai és az atlanti biztonság szoros kapcsolatát szerette volna hangsúlyozottabbá tenni, ám a Fouchet-terv második változata még kevésbé vette figyelembe a partnerszágok javaslatát, és a szupranacionális elemekkel szemben még inkább a kormányközi kiindulásnak adott hangsúlyt. Vö.: Wichard Woyke (szerk.): *Pipers Wörterbuch zur Politik*. Bd. III. *Zur Europäischen Gemeinschaft*. München: Piper Verlag, 1984. 73–74. o.

terjesztett elő, amelyben javasolta, hogy a „szerves és szabályszerű együttműködés” formáját foglalják jegyzőkönyvbe. 1962 novemberében Adenauer a kölcsönös konzultációk bővítésére tett javaslatot, ám a német–francia szerződésről még nem volt szó, jóllehet a nemzetközi helyzet feszültségei és a saját pártján, a Kereszténydemokrata Unió (CDU) belül kialakult „atlanti” és gaulle-ista szárny közötti ellentétek arra ösztönözték, hogy a német–francia megállapodást minél hamarabb tető alá hozza.

Mindez azonban még mindig nem jelentett alapvető letérést a nyugati szövetségen belüli egyensúlyozás politikájának útjáról. 1963 januárjában, a német–francia szerződés előkészítése közben, George Ball amerikai külügyminiszter-helyettessel folytatott beszélgetésekor Adenauer támogatásáról biztosította azt az amerikai tervet, amely egy európai tengeri atoműtőerő (*Multilateral Force*, MLF) létrehozására irányult, és – a Szövetségi Köztársaság politikai súlyát növelve – Bonn számára az atomfegyverek feletti multilaterális rendelkezés esélyét helyezte kilátásba.³ Emellett J. F. Kennedynak az Adenauer meghívására 1963 júniusában a Szövetségi Köztársaságban tett látogatása mindennél jobban bizonyította az amerikai szövetség fontosságát, annak a német társadalom általi támogatottságát.

Az adenaueri politikában a Párizs irányába megfigyelhető hangsúlyeltolódás tehát nem jelentette egy, a német–francia szövetség melletti kizárólagos opció kialakulását. Még az új kancellár, Ludwig Erhard túlzottan angol- és Amerika-barátnak tartott politikáját érő adenaueri kritikát sem lehet úgy értelmezni, mintha az egykori kancellár a NATO-ból való kilépés gondolatával foglalkozott volna. Mindazonáltal tény, hogy kancellárságának utolsó két évében az Amerikáról alkotott képe meglehetősen komorrá vált, és Adenauer egyre közelebb került ahhoz az elképzeléshez, hogy a de Gaulle-lal létrehozandó együttműködés az amerikai főhatalom hosszú távú alternatívájává válhat. De Gaulle legalább négy évig fáradozott azon, hogy a kancellárt erre az útra térítse, és e folyamatban a tisztán külpolitikai motívumok a kancellár utódlásának kérdésével is összekapcsolódtak.

A folyamatban az Adenauer által kritikusan „*appeasement*-politikaként” jellemezett szovjet–amerikai közeledésnek döntő szerepe volt. 1961-ben, John F. Kennedy hatalomra jutása után, Washington politikájában a németkérdéssel szemben a szovjet–amerikai nukleáris stratégiai kérdések bizonyultak a nyilvánvaló prioritásnak. A nemzetközi rendszer „némettelenedését” jelezte az amerikai politika viszonylagos passzivitása a berlini fal 1961-es felépítése után, a „*status quo* mínusz” politikájának, azaz a berlini kérdésnek nyugat-berlini kérdésként való elfogadása, nem kevésbé az a készség, hogy az USA az első fegyverzetkorlátozási egyezményben, az atomcsend-megállapodásban nem zárta ki annak a lehetőségét, hogy a kommunista német állam is aláíró legyen – ami az NDK közvetett elismerésével volt egyenértékű. Ez a változás azt bizonyította, hogy az Egyesült

3 Az MLF egy 1963-ban, John F. Kennedy elnöksége idején előterjesztett amerikai javaslat volt az atom-tengeralattjárók mellett a NATO 25 hajóból álló felszíni flottájának létrehozására, amelyet 4500km hatótávolságú Polaris ballisztikus rakétákkal szereltek volna fel. A terv szerint a rakéták és a robbanófejek közös NATO-parancsnokságnak alárendelve, a résztvevő NATO-államok közös birtokában maradtak volna. A terv lehetőséget kínált a szövetség nukleáris fegyverekkel nem rendelkező tagjai – közöttük az NSZK – számára arra, hogy azok ellenőrzésében és a felettük való rendelkezésben részt vegyenek. A terv a NATO-tagországok között sokáig vita tárgya volt, de végül meghiúsult, mert a Szövetségi Köztársaságon és az Egyesült Államokon kívül egyetlen ország sem volt kész arra, hogy a finanszírozásban a rá eső részt felvállalja.

Államok – korábbi politikájától eltérően – sokkal inkább a *status quo* elfogadásában és a kialakult szövetségi rendszerek konszolidálásában, s nem a németkérdésnek a *status quo* megváltoztatásával egyenértékű, nyugati előjelű megoldásában és az annak megfelelő, nehezen kiszámítható kockázatok vállalásában volt érdekelt. Az egészségében megrendült és utódlás előtt álló kancellár számára a németkérdés „atlantizálásába”, azaz az „erő politikájának” fenntartásába vetett remény nem lehetett több, mint álmodozás. Heinrich Krone, a CDU parlamenti frakciójának vezetője, majd a különleges feladatok minisztere közel járt az igazsághoz, amikor az atomcsend-egyezmény körüli viták tetőpontján úgy fogalmazott, hogy az „amerikai enyhüléspolitika áldozatait vagyunk”.⁴

AZ ELYSÉE-SZERZŐDÉS MEGSZÜLETÉSE: A NÉMET BEL- ÉS KÜLPOLITIKA NARRATÍVÁJA

A francia elnök, Charles de Gaulle 1963. január 14-én egy meglepetésszerűen összehívott sajtóértekezletet arra használt fel, hogy az európai partnereivel való minden egyeztetés nélkül vétót hirdessen Nagy-Britanniának az Európai Gazdasági Közösségbe (EGK) szülő felvételi kérelmével szemben. Az elnök továbbá elutasította a NATO multilaterális tengeri flottájának megteremtésére irányuló amerikai tervet (MLF), amelynek alig titkolt szándékai között volt, hogy megakadályozza vagy legalább késleltesse a nyugat-európai államok saját nukleáris erőinek – és ezzel stratégiai autonómiájuk – kialakulását.

Nem kétséges, hogy De Gaulle „európai Európa” elképzelésében és a Szövetségi Köztársaság szerepének felértékelődésében a nukleáris együttműködésről szóló, Kennedy amerikai elnök és Harold Macmillan brit miniszterelnök közötti nassauai megállapodás legalább annyira kiváltó ok, mint ürügy is volt. De Gaulle azt olyan kísérletként értékelte, amely az önálló európai nukleáris atomütőerő megakadályozására irányul, és így Nyugat-Európa világpolitikai szerepének kialakulása előtt is elzárja az utat. A tábornok-elnök elképzelése a nemzetek francia vezetés alatt álló, erős Európája volt, amely az önálló nukleáris felfegyverkezés útján világpolitikai aktorrá is válhat.⁵ Ily módon a nukleáris fegyverkezés és a brit csatlakozás kérdése, a NATO és az EGK viszonya elválaszthatatlanul összekapcsolódott.

De Gaulle ugyanakkor a brit csatlakozás elutasítását azzal indokolta, hogy Nagy-Britannia belépése az EGK jellegét teljesen megváltoztatná, mivel az alapító tagok kontinentális hatos csoportjából egy amerikai vezetésű és az Egyesült Államoktól függő atlanti közösség alakulna ki. Ezzel világossá vált, hogy francia nézőpontból az a kívánatos, ha Európa az atlanti közösség és az Egyesült Államok ellensúlya. Ez végső soron

4 Hans-Peter Schwarz: *Adenauer: der Staatsmann. 1952–1967*. Stuttgart: DVA, 1991. 853. o.

5 Harold Macmillan brit miniszterelnök és J. F. Kennedy amerikai elnök a kubai válságot követően, a Bahamákon létrejött 1962. évi találkozójukon írta alá az ún. nassauai megállapodást, amelynek értelmében Nagy-Britannia saját nukleáris védelmét az Egyesült Államokkal kapcsolta össze, s ezzel lemondott az önálló brit atomütőerő megteremtéséről. A megállapodással az Egyesült Államoknak sikerült elérnie, hogy Nagy-Britanniával együtt Nyugat-Európa jelentős része amerikai vezetéssel az Atlanti Szövetség részévé váljon.

azt jelentette, hogy de Gaulle azt kívánja Bonntól, hogy azzal a közösséggel és nemzettel szemben lépjen fel, amelynek a szabadságát és biztonságát köszönhette.

A francia elnöknek a brit csatlakozás elutasításáról szóló bejelentése csupán néhány nappal előzte meg a német–francia barátsági szerződés aláírását, és az a francia bejelentés a német diplomácia érdekeinek az arcul csapásával ért fel. De Gaulle elutasítása Washingtonban és Londonban egyaránt felháborodást keltett, és határozott ellenlépésekhez is vezetett. Nyilvánvaló volt, hogy az angolszász hatalmak de Gaulle-t nem kényszeríthetik, ezért sokkal inkább arra a német kormányra összpontosították a figyelmüket, amely az amerikai MLF-elképzeléshez épp aznap adta elvi hozzájárulását, amikor a francia elnök britellenes sajtókonferenciáját tartotta. A szövetségi kormány a brüsszeli csatlakozási tárgyalások során komoly erőfeszítéseket tett Nagy-Britannia érdekében. Gerhard Schröder, Adenauer külügyminisztere úgy nyilatkozott, hogy de Gaulle véleménye nem felel meg a tényállásnak, a tárgyalások jó úton haladnak, és Bonn továbbra is a brit belépés érdekében fáradozik, mivel egy Nagy-Britanniával kötendő társulási szerződés nem lenne kielégítő megoldás. Ilyen körülmények között Adenauer joggal érezhette, hogy sarokba szorították, és színt kell vallania: de Gaulle a Nagy-Britannia és Franciaország közötti választás elé állította. A Bonn által favorizált „mind-mind” politika helyett a „vagy-vagy” lehetősége került előtérbe. Ezzel azonban a német politikának minden addigi törekvése, hogy a politikai opciói közötti választási kényszert elkerülje, a végéhez ért.

Bebizonyosodott, hogy de Gaulle alábecsülte Adenauer belpolitikai helyzetének nehézségeit, amit semmi sem bizonyított jobban, mint az a tény, hogy a kancellár egy olyan tervet kívánt megvalósítani, amelyhez sem kabinetjében, sem saját frakciójában, sem pedig a Bundestagban nem rendelkezett többséggel. Az idős kancellárnak tapasztalnia kellett, hogy Nagy-Britannia csatlakozásának kérdésében pártja de Gaulle-ellenes szárnyának vezetője, Ludwig Erhard, valamint saját frakciójának többsége és annak vezetője, Heinrich von Brentano is ellene fordult, sőt az Elysée-szerződés lehetőségét maga a külügyminiszter, Gerhard Schröder is „tévútnak” tartotta.

A kormánypárton belüli polarizálódás folyamata elkerülhetetlenné vált. Míg egyesek a német–francia együttműködés folytatását egyszerűen jégre akarták tenni, addig a CDU és a CSU egy kisebbsége – közöttük Franz-Josef Strauss – a Párizssal való, minden fenntartás nélküli nukleáris együttműködés mellett tört lándzsát. Ettől kezdve a CDU/CSU-n belül nyilvánvalóvá vált az „atlantisták” és a „gaulle-isták” közötti konfliktus. Adenauer szempontjából ebben a helyzetben döntőnek bizonyult, hogy Schrödertől, az „atlantisták” táborához tartozó külügyminisztertől támogatást kapott. A kabinet atlantista táborát ugyanis elégtétellel töltötte el, hogy Adenauer az NSZK politikai súlyát növelő MLF tervét támogatásáról biztosította, míg de Gaulle határozottan elutasította azt. A kabinet egy Párizs és Bonn közötti – szükség esetén ratifikálandó – jegyzőkönyv aláírását támogatta. Ezzel szemben január 17-én a szociáldemokrata ellenzék az 1959-es godesbergi fordulatuk után újonnan felfedezett atlantizmusuk mögé sorakozott fel, és a kialakult helyzetre való tekintettel inkább párizsi útja elhalasztását javasolta Adenauernak.

A német kancellár a megnövekedett belső nehézségei ellenére is elindult Párizsba, bár francia és angol részről sem szűnt meg az ezzel egyidejűleg rá nehezedő nyomás. Jean Monnet, aki ebben az időben az egyesült Európa megteremtésén munkálkodó bizottság élén állt, energikus kampányba kezdett a brit belépés érdekében, sőt Adenauernak

azt javasolta, hogy a brit csatlakozási tárgyalások és a német–francia szerződés aláírása között teremtsen junktímot. Ugyanakkor óvott a német–francia megállapodásnak az Egyesült Államokra gyakorolt hatásától, és annak aláírását lényegében a brit csatlakozási tárgyalások megszakítása egy formájának tekintette. Adenauer vonakodott, hogy Monnet elképzelését magáévá tegye, és egyáltalán nem állt szándékában, hogy de Gaulle-ra a legkisebb nyomást is gyakorolja.⁶

Minden érintett számára nyilvánvaló volt, hogy Párizsban 1963. január 21–22-én nem egy rutinszerű német–francia csúcstalálkozóra kerül sor. Ahogy már korábban megállapodtak, Adenauer delegációja tagjaként a külügyminisztere mellett védelmi miniszterét, valamint család- és ifjúságügyi miniszterét is magával vitte, mivel ettől kezdve a két állam közötti együttműködés az ifjúsági és a kulturális kérdésekre is kiterjedt. Adenauer az Orly repülőtérre való megérkezését követően tett először említést arról, hogy a két állam között egy szerződést kívánnak kötni. Míg január 21-én a francia tábornok és a német kancellár a világpolitikai kérdésekről tárgyalt, külügyminiszterük még a két állam közötti egyezmény lehetőségeiben gondolkodott; ám a tárgyalások során a cél inkább egy ratifikációra szoruló ünnepélyes szerződés irányába tolódott el. Az Elysée-palotából délből érkezett a külügyminisztériumba a hír, hogy de Gaulle és Adenauer a ratifikációban állapodott meg, ennek megfelelően a szöveget szerződéses formában fogják aláírni. A francia elnök hangsúlyozta, hogy a szerződés jelentőségére való tekintettel azt a parlamentben vitatják majd meg, sőt azt is fontolóra veszi, hogy nem kellene-e az aláírása előtt népszavazást tartani. A német fél ugyanakkor arra utalt, hogy alkotmányjogi okokból a Szövetségi Köztársaságban a referendum nem lehetséges. Ám de Gaulle óvatos utalására reagálva Adenauer is természetesnek tartotta, hogy a ratifikációs folyamat a következő találkozásjukig befejeződik. Adenauer a szerződést rendkívül nagyra értékelte: a még ugyanabban az évben, 1963-ban, Párizsban tett búcsúlátogatása során kijelentette, hogy tizennégy éves kancellárságának fő művének tekinti azt.

AZ ELYSÉE-SZERZŐDÉS NEMZETKÖZI HATÁSA ÉS A NÉMET PREAMBULUM

A szerződés hosszú távú jelentőségét senki sem vonta kétségbe, ám az egyik napról a másikra megkötött, sokak számára improvizáltnak tűnő szerződés a bírálatok középpontjába került. A Franciaországhoz fűződő szoros kapcsolatok bírálói minden köntörfalazás nélkül rámutattak arra, hogy a szerződéssel Adenauer Nagy-Britannia-politikája romhalmazzá vált, és az Egyesült Államokhoz fűződő viszony legalább olyan rossz, mint amikor Kennedy Berlin kérdésében engedményeket tett. A kancellár egykori nagy tisztelője és személyes referense, Herbert Blankenhorn egyenesen úgy fogalmazott, hogy a „későbbi történetírás a német politikának ezt a részét egy férfi nem kielégítő teljesítményeként fogja értékelni, aki koránál fogva egyszerűen már nincs abban a helyzetben, hogy a külpolitika területén átlássa a Szövetségi Köztársaság komplex, árnyalt valóságos helyzetét annak érdekében, hogy abból helyes következtetéseket

6 Schwarz: *i. m.* 817–821. o.

vonjon le. Egyszerűen egy rossz politikáról van szó, amit itt folytatunk, és a későbbi időszak – sőt talán már a következő hónapok – ezt teljes egyértelműséggel kifejezésre fogják juttatni.”⁷ Blankenhorn megállapítása történelmi perspektívában ugyan nem, de 1963-ban számos tekintetben helytállóan bizonyult.

Alig tért vissza Adenauer a bonni belpolitikai küzdőterre, máris látnia kellett, hogy az amerikai nagykövet jelentéstételre visszarendelték Washingtonba. George Ball amerikai államtitkár, Jean Monnet barátja és az európai egyesülési folyamat támogatója, az Elysée-szerződést egy „német–francia összeesküvés” részének tekintette. Ball és az amerikai külügyminisztérium elemzőinek véleményét főként az értékelések alakították – s azok főként a brit diplomáciától származtak. Ezek olyan forgatókönyvekből indultak ki, amelyek szerint de Gaulle Bonn támogatásával egy új biztonsági architektúra tervét kívánja megtárgyalni Moszkvával, amely az NDK-ból történő szovjet visszavonulást, a Németország két része közötti konföderációt éppen úgy magában foglalná, mint a német semlegességet – és ezzel a NATO végét.⁸ Dean Acheson amerikai külügyminiszter a washingtoni német nagykövetnek úgy nyilatkozott, hogy Bonn Franciaország oldalára állt, a szerződés megkötése élete legsötétebb napjainak egyike, és reméli, hogy a Bundestag a szerződést elutasítja.⁹

Harold Macmillan brit miniszterelnöknek a Couve de Murville francia külügyminiszter által 1963. január 28-án bejelentett, végérvényes francia „német” megelőző esti naplóbejegyzése egy új „Dunkerque” eljövételéről szólt, amely ezúttal a kontinentális francia hegemonia kialakulását és az európai egység megszűnését vonja maga után.¹⁰ Ettől kezdve Adenauer és Macmillan hivatali idejükben már nem váltottak üzenetet egymással. Macmillan a német kancellár lemondása előtt egy héttel, 1963. október 9-én vett búcsút miniszterelnöki hivatalától, és 1967 tavaszán, Adenauer halálakor nagy erőről tett tanúbizonyságot, amikor a gyászünnepségekre az NSZK-ba utazott.

Adenauer 1963 februárjában egy, a megbuktatására irányuló brit összeesküvéstől tartott. Erről a lehetőségről a bonni francia nagykövet tájékoztatta a kancellárt. Eszerint Edward Heath, a csatlakozásban illetékes brit főtárgyaló az EFTA-államok képviselői előtt világosan kifejezésre juttatta, hogy az amerikai kormány a britek segítségével 14 napon belül kormányválságot robbanthat ki Bonnban, amennyiben a német–francia szerződés ratifikálása sínre kerül. A francia nagykövet a kancellárral való beszélgetése után arról tájékoztathatta de Gaulle-t, hogy Adenauer a politikai pályáját egyszer s mindenkorra a francia–német szerződés ratifikációjával kötötte össze. Adenauer később arról beszélt, hogy a francia figyelmeztetés nyugtalanította, és február elején komolyan tartott az ellene irányuló bizalmatlansági indítvány benyújtásától.¹¹ Ám valójában nem csupán egy belpolitikai válság lehetősége nyugtalanította a kancellárt, hanem a német–francia szerződés megkötése miatt várható külpolitikai elszigetelődés veszélye is, amit politikájában mindig is el akart kerülni.

7 Herbert Blankenhorn idézi Hans-Peter Schwarz. Lásd: Schwarz: *i. m.* 822–823. o.

8 Vö.: George W. Ball: *The Past Has Another Pattern. Memoirs.* New York–London: W.W. Norton, 1982. 271. o.

9 Vö. Schwarz: *i. m.* 823. o.

10 Harold Macmillan naplóját Hans-Peter Schwarz idézi. Lásd: Schwarz: *i. m.* 824. o.

11 *Uo.*

A német–francia partnerséget megalapozó Elysée-szerződés azonban nemcsak Londonban, Brüsszelben és Washingtonban keltett aggodalmat, hanem – paradox módon – Párizsban is, mivel azt német részről csak akkor ratifikálták, amikor egy olyan preambulomot csatoltak hozzá, amely a Szövetségi Köztársaságnak az Egyesült Államokhoz való szoros kötődését éppúgy megerősítette, mint a NATO, a Nagy-Britannia EGK-tagsága, valamint a liberális külkereskedelem melletti német elkötelezettséget. Az Elysée-szerződéshez egyoldalúan csatolt preambulum elvei valójában a gaulle-izmus arcul csapását jelentették. Egy szerződés tartalmának az egyoldalúan hozzacsatolt preambulummal történő megváltoztatása nemzetközi jogilag meglehetősen szokatlannak számít, és a maga nemében különösen botrányosnak tekinthető, ha a preambulum tartalma a másik fél szándékainak ellentmond.

A preambulum szempontjai az Egyesült Államok, Monnet, Brüsszel és a bonni szerzők megközelítéseit tükrözték, és mint ilyenek, de Gaulle megfontolásainak mondtak ellent. Ennek nem csupán Adenauer, hanem „atlantista” külügyminisztere, Schröder is tudatában volt. Ezért mindketten a preambulum ellenzői voltak, ám a másik lehetőséget, a szerződésről szóló értelmező határozat elfogadását, a Bundestag többségét alkotó kritikus honatyák túl gyengének tartották. A Bundestag többségének támogatását bíró preambulum ugyanakkor még mindig elfogadhatóbbnak bizonyult, mint a szerződés elutasítása.

A szerződést a véleménykülönbségek ellenére mind a két országban elfogadták, és sokan valódi kettős szövetségnek tekintették, bár valójában „szövetség volt a szövetségben”, azaz szövetség az atlanti szövetség keretein belül. A Német Szövetségi Köztársaság továbbra is az atlanti irányvonalat folytatta, és örült volna annak, ha a Kennedy elnök és Macmillan brit miniszterelnök által kidolgozott, NATO-n belüli multilaterális atomhatalom létrejött volna, míg de Gaulle mind a multilaterális atomerő tervét, mind a Nagy-Britannia közös piaci belépéséről szóló tárgyalások megindítását határozottan elutasította. A francia elnök hiába ünnepelte a francia–német közeledést: a német közvélemény szemében ő egy nacionalista politikusként jelent meg, aki se nem atlantista, se nem igazi európai.¹²

SZERZŐDÉS UTÁN: NEHÉZ SZÖVETSÉG KONFLIKTUSOKKAL

A szerződés az együttműködés mellett a Franciaország és a Szövetségi Köztársaság közötti, tartóssá vált konfliktus alapjául is szolgált abban a tekintetben, hogy milyen irányba haladjon Európa a jövőben: az Egyesült Államok partnere vagy annak ellenpólusa legyen. Nem véletlen, hogy a gaulle-ista kísértés időről időre meglehetősen virulensnek bizonyult, bármilyen francia elnök is volt hatalmon. Sőt, az Németországban sem korlátozódott a CDU/CSU politikusaira. 2003-ban, az iraki háború idején Schröder, az akkori szociáldemokrata kancellár, valamint Jacques Chirac francia elnök Oroszországgal együtt az Egyesült Államokkal szemben egy neogaulle-ista politika képviselőjévé vált. Sőt, a kancellárnak ez a helyzet arra is alkalmat adott, hogy

12 Vö.: Raymond Poidevin – Jacques Bariéty: *Frankreich und Deutschland. Die Geschichte ihrer Beziehungen. 1915–1975.* München: C.H. Beck Verlag, 1982. 436. o.

nyomatékosítsa: a német külpolitikát Berlinben határozzák meg! A gaulle-ista kísértés – több más tényező mellett – időről időre a „mindig szorosabbá váló unió” elképzelésével szembeni brit fenntartások okainak az egyike is volt. Valójában az Elysée-szerződés és annak a védelmi és a gazdaságpolitika szoros összehangolásáról szóló rendelkezéseit sosem valósították meg, ezért egyesek a szerződést nem annyira egy csodálatos barátság kezdetének, mint inkább egy veszélyes flört végének tekintik, amely 1961-ben, Kennedy hivatalba lépésével kezdődött.¹³

A szerződést követően csökkent de Gaulle Németországba vetett bizalma. Bonn megerősítette az Egyesült Államokhoz fűződő szövetségi kapcsolatait, fékezte az európai agrárpiac megnyitását, és egyidejűleg az EGK kibővítése és egy atlanti tájékozódású európai egység mellett tört lándzsát. Ezzel szemben a francia elnök elutasított minden olyan politikát, amely az amerikaiaknak való alárendelődés lehetőségének veszélyét rejtette magában, saját atomtőerőt teremtett, kivált a NATO katonai integrációjából, közeledett Kelet felé, és egy „európai Európáról” álmodozott, amely az „Uraltól az Atlanti-óceánig” terjed. A két ország viszonyában a kérdés sokszor éppenséggel az volt, hogy miként éli túl a francia–német szövetség a véleménykülönbségek ilyen fokát.

Az Adenauert felváltó Ludwig Erhard és kormánya korántsem volt meggyőződve a Párizssal fenntartandó szoros kapcsolatok szükségszerűségéről. Erhard kancellárnak az Elysée-szerződés jegyében tett párizsi látogatása már nélkülözte a melegséget. A franciák az amerikaiak emberét látták benne, miközben az új német kancellár arról igyekezett biztosítani a francia felet, hogy a közeledés politikáját folytatja. A látogatás jól érzékelte a nézeteltérések nagyságát olyan politikai kérdésekben, mint a NATO és Európa, az atomtőerő terve, az EGK bővítése. Sőt, az 1964-es évet a két ország viszonyában a szabályszerű válságok jellemezték. Erhard az év elején az integráció politikai elmélyítése irányába tett lépéseket, de azokat a franciák elutasították. Bár az Elysée-szerződés szellemétől idegen volt, de Gaulle mégis elmulasztotta, hogy a nagy politikai döntések előtt – köztük a kommunista Kína elismerésének ügyében – a német féllel konzultáljon. Bonn azt remélte, hogy egy multilaterális atomtőerő tervét sikerre lehet vinni, míg Párizs e tervben az európai biztonság veszélyét látta. De Gaulle nem habozott, hogy ezzel egyidejűleg a német veszély visszatérésére is célozzon. Egy sajtókonferenciáján kijelentette, hogy a német expanziós törekvések újraéledését meg kell akadályozni, továbbá az amerikai szövetségesre túl szorosan támaszkodó bonni politikát tette felelőssé a német–francia szerződés kudarcáért. Ez a német–francia csúcstalálkozó előtt néhány nappal kinyilvánított francia állásfoglalás jól mutatta, hogy a két ország viszonyában az idill időszaka véget ért.

Erhard kancellársága alatt csupán a kulturális csereprogramok területén könyvelhetek el haladást a felek. A szerződés céljai legkevésbé a külpolitikák és a védelempolitikák harmonizálása területén teljesültek, sőt de Gaulle a német kormány érdekeit sértette akkor is, amikor az európai agrárpolitika reformját az „üres székek politikájával” akadályozta

13 Alan Posener: „Elysée-Vertrag: Die gefährliche deutsch-französische Liebschaft”. *Die Welt*, <http://www.welt.de/debatte/kommentare/article112848198/Die-gefaehrliche-deutsch-franzoesische-Liebschaft.html>, 2013. január 17.

meg,¹⁴ és akkor is, amikor 1966-ban elrendelte, hogy Franciaország kilépjen a NATO katonai integrációjából.

AZ ELYSÉE-SZERZŐDÉS MINT AZ EURÓPAI INTEGRÁCIÓ ALAPÍTÓ DOKUMENTUMA – NÉMET–FRANCIA BILATERALIZMUS AZ ASZIMMETRIÁK ÉS A KOMPLEMENTARITÁS ALAPJÁN

Joggal merül fel a kérdés, hogy az 1963. évi Elysée-szerződés az érdekkonfliktusok és nézetkülönbségek ellenére miért válhatott az európai integrációs folyamat egyik alapító dokumentumává. Miképp válhatott a német–francia bilateralizmus, a Párizs–Bonn „tengely” és „tandem” az integrációs folyamat dinamizáló elemévé?

Mindenekelőtt arra kell utalni, hogy az Elysée-szerződés egy rendkívül erős szimbolikával kapcsolódott össze, melyet a két ország államférfiúi – de Gaulle-tól és Adenauertől kezdve Giscard D’Estaing-en és Helmut Schmidten át Helmut Kohlig és François Mitterrandig – jó érzéssel és tudatosan ápoltak, és az intézményesedett megbékülés és együttműködés a találkozóknak olyan földrajzi emlékhelyeivel, mint Reims, Ludwigsburg, Verdun stb., az emlékezőskultúra egész rendszerét hozta létre.

A szerződés¹⁵ abból indult ki, hogy a két nép közötti kibékülés „történelmi esemény”, és az együttműködésüket alapjaitól kezdve újra kell építeni. A szerződés a barátság megteremtésében különleges szerepet tulajdonít a fiataloknak. A szerződés szövege egyidejűleg

14 Erhard kancellársága alatt a közös agrárpiac NSZK és Franciaország közötti problémái konfrontációhoz vezettek. Franciaország szempontjából a kérdésnek különösen nagy jelentősége volt, mivel Párizs részaránya az EGK-ban a mezőgazdaságilag megművelt területek nagyságát tekintve csaknem 50 százalékot ért el, és a franciák a kenyérgabona-termelésük egyötödét, cukortermelésük kétötödét és állati termékeik egy további jelentős részét exportálták. Ezzel szemben a német piacon a gabona 20, a hús 12 és a cukor 13 százaléka behozatalból származott, ezért különösen fontos felvevőpiac volt. Mindazonáltal a németek az olcsóbb árak miatt inkább a világpiacról kívántak importálni. Egyúttal védeni is akarták saját mezőgazdaságukat, mivel a parasztoknak – a kormánytöbbség választói potenciáljának részeként – feltétlenül meg kellett kapniuk a szubvenciókat. Franciaország a közös piaccal folytatott politikájába a Bonn szempontjából fontos ipari termelés kérdéseit is bevonta, de egyúttal a közös agrárpiac „zöld Európájának” mielőbbi megteremtésén munkálkodott. Erhard a Párizs számára oly fontos agrárkérdést arra használta fel, hogy Franciaországra nyomást gyakoroljon. 1964 végén és 1965-ben megkísérelte, hogy de Gaulle-lal szemben a szupranacionális európai intézmények megvalósításának az ügyét előremozdítsa, és a GATT keretében a Kennedy-fordulóban is francia engedményeket szerezzen. Ez a politika azonban a két állam között éles konfliktushoz vezetett. A német–francia közeledés híveiként Adenauer és Franz Josef Strauss azt rótta fel a kancellárnak, hogy szabotálja a két ország közötti együttműködést. Mások viszont azért nehezteltek Erhardra, mert szerintük a kancellár nem folytatott elég határozott politikát de Gaulle-lal szemben. A francia reakció még hevesebb volt: 1965. június 30-án de Gaulle kivonult az EGK testületeiből és az Acél- és Szénközösség tanácsaiból. Néhány héttel később az Európai Közösség intézményeit megkérdőjelezte, és kategorikusan elutasította az Európai Parlament létrehozásának az elképzelését is. Ez a válság az integráció centrumában több hónapig tartott, és csak 1966 májusában, az európai agrárpiac létrehozásával, egy hathatalmi megállapodással sikerült megoldani. Vö.: Poidevin–Bariéty: *i. m.* 438. o.

15 „A francia–nyugatnémet együttműködési szerződés (Párizs, 1963. január 22.)”. In: Németh István: *Európa 1945–2000. A megosztástól az egységig.* Budapest: Aula Kiadó, 2004. 362–367. o.

azt hangsúlyozza, hogy a kétoldalú kooperáció elengedhetetlen lépés az egyesült Európa felé, azaz a német–francia bilateralizmus az európai integráció tengelye. Ez az a gondolat, amely először Winston Churchill második világháború után, 1946-ben, Zürichben elmondott beszédében jelent meg.

Az Elysée-szerződés egy másik, fontos eleme a kapcsolatok öndinamikáját meghatározó intézményesedés folyamatával függ össze. A kapcsolatoknak ez a szerződésben előírt intézményesülése a két ország vezetőinek rendszeres találkozóit minden érzelmi vagy politikai konjunktúrától függetlenül, kölcsönösen kötelezővé tette, és az idővel mind inkább természetessé vált. A szerződés első része rögzíti a német–francia konzultáció kalendáriumát: előírja, hogy az állam- és kormányfők félévente, a kül- és védelmi miniszterek, valamint az oktatási és kulturális kérdésekben illetékes miniszterek minden harmadik hónapban, a család- és ifjúságügyi miniszterek kéthavonta találkoznak. Szintén ez a rész foglalkozik a minisztériumok közötti bizottságokkal, amelyek a két állam közötti tevékenységet koordinálják, és arról jelentést készítenek. Az intézmények szilárdságát jelezte, hogy az Adenauert követő erhardi időszakban a kétoldalú kapcsolatok időnként a legkritikusabb szintre jutottak ugyan, ám az évi két csúcsra mégis rendszeresen sor került, sőt a szerződés 40. évfordulóján, 2003-ban a média már nyolc csúcstalálkozóról tudósíthatott.

A szervezeti kereteket a szerződés programrésze pontosítja. A szerződés a külpolitika területén előírta, hogy a felek minden fontos döntés, különösen a közös érdekeket érintő kérdések előtt konzultálnak egymással, és tevékenységüket a lehetőség szerint azonos irányba fejtik ki. Ezt a célt valójában sohasem sikerült megvalósítani, hiszen Franciaország nagyhatalmi érdekeit érvényesítette, míg Bonntól a német szuverenitás korlátai mindig azt követelték meg, hogy az „atlanti” és az „európai” érdekeit és opcióit egymással összeegyeztesse, és a Kelettel kialakult kapcsolatait az euroatlanti struktúrák kereteibe illessze.

Az igények és a valóság közötti diszkrepancia a német–francia katonai együttműködés területén is megmutatkozott, jóllehet a szerződés védelmi területen azt a konkrét feladatot határozta meg, hogy a taktika és a stratégia kérdéseiben a két ország illetékesei tegyenek erőfeszítést felfogásaik közelítésére, annak érdekében, hogy közös koncepciókat alakíthassanak ki. E megfogalmazás nem jelentett kevesebbet, mint a közös védelmi terv(ek) kidolgozását és ennek érdekében közös német–francia tudományos intézetek létrehozását, valamint a haderők személyi állománya közötti cserekapcsolatok erősítését. Ám a védelempolitikák különböző irányultsága miatt az együttműködés elmaradt a várakozásoktól. Bonn az „amerikai kártyára” tett, és 1963 nyarától az amerikai nukleáris politika iránt mutatott érdeklődést. A német kormány sohasem tekintette a német–francia stratégiai együttműködést elfogadható alternatívának. Franciaországnak a NATO katonai struktúrájából történő 1966-os kivonulását és a bonni politika megerősödő atlanti elkötelezettségét követően a két ország katonai együttműködése zsákutcába jutott. Csak az 1980-as években lehet újrakezdekről beszélni. Az 1988. január 22-én az Elysée-szerződéshez csatolt kiegészítő jegyzőkönyvben szereplő német–francia védelmi és biztonsági tanács létrehozásával a felek nagy lépést tettek előre együttműködésük javítása érdekében. Nagy jelentőséget kapott a német–francia brigád felállítása, amely 1993. október 1-jén az eurohadtest irányítása alá került, és külföldi intervenciók műveletek esetén máig fontos eszköz a német és francia katonák közötti együttműködés erősítésében.

A szerződésben nagy hangsúly került az oktatási és ifjúsági kérdésekre. A partnerország nyelvének intenzívebb tanítása mellett a szerződés előírta a diplomák egyenértékűségéről szóló megállapodás szabályozását, valamint a tudományos kapcsolatok kiépítését. A két ország fiataljai közötti kapcsolatok szorosabbá válása érdekében 1963. július 5-én megalapították a Német–Francia Ifjúsági Tanácsot. Az oktatás és az ifjúsági kapcsolatok területén az együttműködés mérlege az eredmények ellenére ambivalens. A kívánatos és a valóságos e területen is távol van egymástól, mivel német oldalról az állam és a tartományok közötti illetékességi viták sokszor késlekedéshez vezettek a programok megvalósításában. A várakozásoknál alacsonyabb intenzitású és meglehetősen aszimmetrikus a francia és a német nyelv tanítása. A „nyelv nélküli barátság” kritikája meglehetősen kényes pont, legalább annyira, mint az iskolai tanulmányok ekvivalenciájának a kérdése, amit csak az 1980-as években sikerült a megoldáshoz közel hozni.

Az Elysée-szerződést követően a tudományos kapcsolatok érezhető fellendülésnek indultak, még akkor is, ha a két ország oktatási rendszere közötti különbségek olykor fékezően hatnak. Az eredményeket jól mutatja az 1999 óta létező német–francia főiskola Saarbrückenben, amely a kétoldalú kutatási tevékenység előmozdítása mellett a transznacionális doktori programok, az integrált kurzusok és a kettős diploma rendszeréhez, valamint a diákok nagyobb mobilitásához is hozzájárult. Az Elysée-szerződés vitathatatlanságát eredményezte az ifjúsági csereprogramok sikere. 1963 óta háromszázezer csereprogram valósult meg, és ezekben nyolcmillió fiatal vett részt.¹⁶

Ha a gazdasági együttműködés közvetlenül nem is kapott helyet a szerződésben, a külpolitika keretében megvitatták ezeket a kérdéseket is, bár kétségtelen, hogy e területen számos ponton eltértek a felfogások. Példának okáért, a német kancellárok sohasem kérdőjelezték meg az EGK fennálló intézményeit, míg de Gaulle rendszeresen kísérletet tett arra, hogy a szupranacionális intézmények helyett a kormányközeliakat részesítse előnyben.¹⁷

A szerződés szövegében a „kultúra” szó hiánya azért is feltűnő volt, mert 1945 és 1963 között a két állam sohasem szállt ki a kulturális kapcsolatok támogatásából. Sőt, a háború utáni években Franciaország megszálló hatalomként olyan kultúrpolitikát folytatott, amely a francia Németország-politika legkonstruktívabb vonásait juttatta kifejezésre. Az 1950-es években mindkét ország nagy jelentőséget tulajdonított a szociokulturális kapcsolatoknak, ahogy ez az 1954. évi német–francia kulturális egyezményben is megjelent. Ha a rákövetkező években számos probléma megoldatlan is maradt, mégis egy kulturálisan igen eleven időszakról lehetett beszélni, amelyben az állami és a társadalmi szereplők közötti dialógus a transznacionális kommunikáció elképzelésének alapjául szolgált. Az állami és a magánszereplők közötti funkcionális kapcsolatok tapasztalatai a német–francia ifjúsági programok alapító dokumentumaiban is tükröződtek.¹⁸ A „kultúra” szó kimaradásának a valódi oka inkább a francia külügyminisztérium és annak az újonnan létrejött kulturális minisztériumnak a kompetenciavitájában keresendő, amely a

16 Ulrich Pfeil: „Zur Bedeutung des Élysée-Vertrags”. *Das Parlament*, <http://www.das-parlament.de/2013/01-03/Beilage/001.html>, 2012. december 19. 4. o.

17 Uo. 2. o.

18 Vö.: Corine Defrance, Michael Kissener és Pia Nordblom (szerk.): *Wege der Verständigung zwischen Deutschen und Franzosen nach 1945*. Tübingen: Narr Verlag, 2010.

Quai d'Orsay-t az NSZK-val folyó bilaterális tárgyalásoktól távol kívánta tartani. A tartományok kulturális önállósága kérdésében a német fél egy „kulturális meghatalmazott” intézményének a bevezetésével igyekezett segíteni, akit mindig egy német tartomány miniszterelnöke nevezett ki, és aki kulturális kérdésekben a francia fél tárgyalópartnere lett.

A kétoldalú relációban a személyes kapcsolatoknak és az egyes politikusok személyes elkötelezettségének ugyan igen jelentős szerepe volt, és ez adott esetben nem elhanyagolható különbségekhez is vezetett, ám már de Gaulle is felismerte, hogy a partnerséget nem annyira a személyes vonzódás szubjektív elemeire, mint inkább az intézményekre kell építeni. Az intézmények fontosságának hangsúlyozása de Gaulle politikai stratégiájának is része volt, és azok szerepét illetően találkozott a német politika felfogásával is. De Gaulle fő érvelése az Elysée-szerződés esetében nem csupán az volt, hogy el kell távolítani a Szövetségi Köztársaságot az Egyesült Államoktól, és meg kell előzni a keleti irányú német unilaterális politika kialakulását, hanem az is, hogy bilaterálisan az NSZK-t hosszú távon az intézmények hálózatába kell beágyazni, és magatartását az intézményekkel kiszámíthatóbbá kell tenni.

Az Elysée-szerződéshez egyoldalúan csatolt német preambulum nyomán de Gaulle meglehetősen kiábrándult volt, és a szerződéseket a könnyen elhervadó fiatal lányokhoz és rózsákhoz hasonlította. Azonban a német–francia kapcsolatok intézményesülése – minden csalódottság ellenére – bizonyította, hogy az intézmények képesek a kapcsolatok folytonosságát biztosítani. Adenauer de Gaulle megjegyzésére azt válaszolta, hogy ismeri rózsákat, és tudja, hogy a legtöbb tüskével rendelkező növény a legellenállóbb. „A rózsák (a kertemben) remekül átvészelik a telet. A Franciaország és Németország közötti barátság olyan, mint egy rózsza, amelynek mindig vannak bimbói és virágjai.” Ezt követően de Gaulle is újragondolta eredeti metaforáját: „A szerződés se nem rózsza, se nem rózsabokor, hanem rózsakert. Egy rózsza csupán a reggelt éli meg..., ám jóakarattal a rózsakert hosszú életű marad.”¹⁹

19 André Passeron: *De Gaulle parle 1962–1966*. Paris: Fayard, 1966. 338–341. o. Idézi: Lily Gardner Feldman: „The Franco-German Elysée Treaty at Fifty: A Model for Others?”. *AICGS American Institute for Contemporary German Studies*, <http://www.aicgs.org/issue/the-franco-german-elysee-treaty-at-fifty-a-model-for-others/>, 2013. január 24.